

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філософських наук, професора,
професора кафедри української філософії та культури Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
Сторожук Світлани Володимирівни
на дисертацію Сукеннікова Олексія В'ячеславовича
«Особистість як соціокультурний феномен: історико-філософський
аналіз», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
філософських наук зі спеціальності 09.00.05 – історія філософії**

Актуальність теми дисертаційного дослідження пана Олексія Сукеннікова зумовлена цілим рядом чинників. Насамперед необхідно звернути увагу на зміни соціокультурного буття, що відбуваються під впливом глобалізації. Вона, як цілком справедливо зауважує дисертант (с. 13), помітно розширює можливості міжособистісної комунікації завдяки небувалому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Між тим, це призводить до руйнації підвалин особистісного та групового самовизначення. Все, що для людини ще кілька десятиліть тому вважалося нормою та ідеалом, наразі знецінюється через нездатність забезпечити орієнтацію у нестабільному та суперечливому світі. Життя сучасної людини, як справедливо зауважував З. Бауман до робіт якого пан Олексій звертається у дисертації (с. 202–203) стає знову кочовим, а людина перетворюється на волоцюгу, «котрий ніколи не знає, де опиниться завтра. Інакше кажучи, упорядкований, детермінований, передбачуваний, і, щонайважливіше, надійний світ модерної людини, котра силою своїх зусиль здатна виконати наперед задане завдання, почав швидко руйнуватися. Йому на зміну приходить постмодерний світ, у якому людина не має орієнтирів – її життя перетворюється у нескінченну бігову доріжку, фінішна лінія якої постійно змінюється. Як наслідок, втрата «визначеного місця в суспільстві

стає нині досвідом, який може багато разів повторюватися в житті кожної людини, оскільки жоден з можливих статусів не достатньо надійним для того, щоб можна було говорити про тривалу відповідність йому» (с. 202–203).

Розглядаючи актуальність поданого на розгляд спеціалізованої вченої ради дисертаційного дослідження, не можна оминати увагою й різкого зростання можливостей інформаційних технологій, що, як цілком справедливо зауважує пан Олексій, призводить до підвищення рівня інформованості людини й суспільства та істотно розширює особистісний простір. Внаслідок цього, людина опиняється у зовсім новій для себе ситуації що, проте не звільняє її від вирішення складних проблем, осердям яких незмінно постає ідентичність. Розмивання традиційних форм самовизначення людини дуже часто породжує цілу низку проблем і навіть конфліктів, що породжені небезпекою зникнення нечисленних народів. етносів та етнографічних груп.

Не менший науковий інтерес викликають проблеми спричинені своєрідністю антропологічного проекту Постмодерну, зокрема, засадничим для нього принципом творчого самопроекування людини. За таких умов під загрозою опиняється не тільки певні культурні спільноти, а й сама людина, що, своєю чергою, зумовлює зростання наукового інтересу до антропологічної проблематики загалом і феномену особистості зокрема.

Актуальна і своєчасна тема дисертаційного дослідження поєднується з безсумнівною науковою новизною дисертаційного та одержаних результатів. Дисертант представив на розгляд спеціалізованої вченої ради фундаментальне філософське дослідження у якому розкрито сутність феномену особистість та виявлено роль панівних на різних етапах соціокультурного розвитку парадигмальних засад особистісного самовизначення людини. Вирішення цього завдання вимагало від дисертанта ґрунтовного і всебічного аналізу поняттєво-категорійного

апарата дослідження та окреслення методологічної основи дисертації. На наш погляд, з обома завданнями дисертант добре впорався, що засвідчують задані у дисертації пункти наукової новизни. Тут насамперед привертають увагу висновки дисертанта щодо невідповідності широко вживаних у сучасному соціогуманітарному дискурсі понять «людина», «індивід», «індивідуальність», «особистість» вимогам і запитам часу. Це, як цілком обґрунтовано доводить пан Олексій Сукенніков, призводить до суперечливих, а подекуди навіть хибних оцінок загальної перспективи розвитку людства й тим самим зумовлює впровадження в соціальну практику соціальних стратегій орієнтованих на дегуманізацію людини.

Відвертий новаторський характер носить виявлена дисертантом у процесі підготовки дисертаційної роботи потреба в переосмисленні та доповненні панівних сьогодні теорій історії філософії. Зокрема, дисертант цілком аргументовано доводить, що в сучасному світі кумулятивні схеми розвитку знання швидко втрачають свій пояснювальний потенціал з огляду на те, що минуле не може розглядатися як певна вихідна точка суспільного чи особистісного розвитку, а постає рівнозначною сучасності духовною ситуацією, інтерпретація якої розширює кордони мислення та формує нові світоглядні контексти для самовизначення людини та суспільства. З огляду на це, дисертант цілком резонно кладе в основу свого дисертаційного дослідження соціокультурний та герменевтичний підходи та феноменологічний метод. Останній, як справедливо зауважує пан Сукенніков, дав можливість відсторонитися від різних теоретичних нашарувань та дослідити, з одного боку, особистість, а з іншого – світоглядні контексти її прояву, в їхній самоочевидності.

Особливо актуальними та плідними з позиції сьогодення видається зроблений у дисертації аналіз антропологічного проєкту Модерну, на тлі якого дисертант приходиться до висновку, що особистість як соціокультурний феномен постала на концептуальному тлі новоєвропейського вчення про

суб'єкта. Він проявляється в опозиції до об'єкта (природи) завдяки здатності до мислення (наявності розуму). Свою активність суб'єкт проявляє не щодо фундаментальної істини, а щодо представлені перед ним та сконструйованої ним самим картини світу. Експлікація цих уявлень у соціальну площину призвела до утвердження нового антропологічного ідеалу – особистості, що вже звільнившись від зовнішнього тиску традиції та проявляє свою сутність у вільному та раціональному творенні гуманного світу (с. 18). Утім, як цілком справедливо зауважує вже у висновках пан Сукенніков, соціокультурні трансформації Модерну «не завжди призводили до постання особистості, що готова до розкриття свого «нутра» М. Бахтін у діалогічному спілкуванні з Іншим. Навпаки, реалізація антропологічної програми Модерну стала причиною дегуманізації людини та становлення маси, якій намагається протистояти одинока та вмираюча людина» (с. 230).

Не викликає сумнівів **теоретична та практична значущість отриманих результатів**. Запропоновані у дисертації теоретичні результати, сформульовані в дисертації положення та висновки можуть бути використані в розробці окремих напрямів і проблем соціальної філософії, філософської антропології, а також соціальних та педагогічних програм. Запропоноване у дисертаційному дослідженні уточнення змісту поняття «особистість», розкриття його генезису і сутності та сприятиме проясненню сучасних цивілізаційних трансформацій, а результати дослідження можуть бути корисні при розробці управлінських рішень, пов'язаних з подальшим розвитком гуманітарної сфери українського суспільства.

Представлена автором у дисертації теоретична і практична значущість роботи дуже лаконічна і не вичерпує повністю практичної значущості роботи, висновки та узагальнення якої можуть сприяти виробленню суголосних вимогам часу та цивілізаційних стандартів освітньо-виховних та національних стратегій завдяки проясненню особливостей самовизначення людини в сучасному світі.

Загальновідомо, що теоретична і практична значущість дисертаційної роботи визначається **обґрунтованістю наукових положень та висновків** сформульованих у дисертації. У цьому контексті, дисертаційне дослідження пана Олексія Сукеннікова справляє надзвичайно позитивне враження. Дисертант дуже професійно підійшов до вирішення цілої низки дослідницьких завдань, що забезпечило реалізацію поставленої у дисертації мети. Цьому сприяла чітка, послідовна та логічна структура дисертаційної роботи. Вона складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів та висновків. Список використаних джерел подається до кожного розділу окремо.

Перший розділ дисертації, як було зазначено присвячений аналізу поняттєво-категорійного апарата та теоретико-методологічної бази дисертаційного дослідження. В даному контексті доречно звернути увагу на високу професійність у викладі матеріалу; демонструючи свою наукову зрілість, пан Сукенніков дуже ретельно розкриває своєрідність методологічної основи історико-філософського дослідження феномену особистості, точно вказуючи на методологічний потенціал кожного використаного у дисертації методу. Натомість схарактеризована у першому розділі джерельна база дослідження засвідчує глибоке та всебічне знайомство дисертанта зі здобутками європейської філософської думки.

Другий розділ дисертаційного дослідження пана Олексія Сукеннікова присвячений дослідженню меж та можливостей особистісного самовизначення людини в домодерній культурі. В цьому контексті привертає увагу спроба дисертанта застосувати метод структурного аналізу К. Леві-Стросса та віднайти стійкі та незмінні ментальні моделі, які визначають особливості бачення людиною світу. Саме з цією метою дисертант звертається до вивчення особливостей міфологічного світогляду та виявляє її амбівалентний характер. З одного боку, міф, як цілком аргументовано показав дисертант, наділяє людину великою космічною силою, проте, з іншого – забирає в неї можливість проявитися в образі

самоцінної особистості з огляду на те, що на цьому рівні людина відокремлена від традиції та від соціуму, не має жодної цінності. Утім, як доводить пан Сукенніков, це не стало для людини вироком, оскільки саме на рівні міфологічної свідомості вперше проявилася інтенція на виокремлення людини з природного цілого та творення власного унікального світу, що, як доводить дисертант, добре проявилось в образі та діяльності шамана.

Цікавими та плідними видаються і другий та третій підрозділ другого розділу дисертації. Вони присвячені дослідженню особливостей самовизначення людини в античній (давньогрецькій та давньоримській) культурі та в епоху Середньовіччя. В цей час, як цілком аргументовано доводить пан Сукенніков, відбулося істотне розширення простору особистісного самовизначення людини завдяки руйнуванню цілого спектру міфологічних уявлень та остаточного виокремлення людини з природи, від якої вона відгороджується міським муром. Тут вона починає формувати свій, незалежний від природи людський світ згідно з вимогами Розуму або Логосу, тобто чистого мислення, що знаходиться у певній потойбічності, в метафізичному просторі. Саме з огляду на це, як доводить дисертант, людина в античному світі залишається підпорядкованою вищій інстанції – Розуму (Єдиному). Це призвело до того, що давньогрецька культура навіть в часи свого найвищого розквіту орієнтувалася на відтворення типового, в тому числі й в людині. Переосмислення окремих аспектів давньогрецької онтології в середньовічній філософії мало важливе значення для зміни уявлення про роль та місце людини у світі, проте, як цілком справедливо доводить дисертант, не залишило людину підпорядкованою деякій вищій інстанції – Богу.

Плідним та перспективним з наукового погляду видається третій розділ дисертації, в якому дисертант ґрунтовно і всебічно намагається висвітлити особливості становлення модерного та постмодерного антропологічного проєктів. Реалізація цього завдання потребувала ретельного дослідження

тих змін, які відбулися в суспільному світогляді та культурі Ренесансу, бо, як цілком аргументовано показав дисертант, саме в цей період розпочалося руйнування домодерної парадигми мислення та формування інтенцій на становлення нового, модерного антропологічного проєкту. Він, як показано у дисертації, був нерозривно пов'язаний з виявленням незмінної сутнісної ознаки людини та звільнення її від зовнішнього поневолення. Утім, як цілком аргументовано показав дисертант, реалізація цього проєкту зазнала гучної поразки та показала, що людина як носій єдиного сутнісного ядра, буде залишатися поневоленою й не зможе реалізувати свою свободу, в тому числі й у процесі самовизначення.

За результатами дослідження сформульовано висновки, які цілком відповідають поставленим завданням. Усі висновки інформативні та лаконічні.

Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях і авторефераті не викликає жодних зауважень. Результати дослідження висвітлені у автором у 8 наукових публікаціях, зокрема, 5 наукових статтях, 4 з яких розміщені у фахових виданнях, визначених ДАК Міністерства освіти і науки України, 1 – надрукована в журналі, що входить до міжнародних наукометричних баз, інші 3 у матеріалах конференцій.

Опубліковані праці свідчать про повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та достатній рівень їх оприлюднення.

В авторефераті повністю висвітлені матеріали усіх розділів дисертації.

Дисертація пана Олексія Сукеннікова в цілому заслуговує на високу оцінку, та все ж не позбавлена деяких недоліків та суперечливих моментів. У зв'язку з цим висловимо наступні зауваження:

1. У дисертації та авторефераті до дисертації немає чіткого авторського визначення поняття «особистість».

2. Другий підрозділ другого розділу має високий рівень описовості, котра звісно дещо нівелюється ґрунтовними висновками.

3. У першому підрозділі другого розділу дисертації пан Олексій Сукенніков, ставить перед собою завдання, послуговуючись методом структурного аналізу К. Леві-Стросса, віднайти стійкі та незмінні ментальні моделі, які визначають особливості бачення людиною світу (с. 64-65). Утім у дисертації це завдання не було реалізоване повністю. А висновках цей аспект дослідження не відображений.

4. Розкриваючи новоєвропейське вчення про суб'єкта у другому підрозділі третього розділу, дисертант багато уваги приділяє філософії Б. Бекона, Дж. Лока та Т. Гоббса, тоді як вчення Р. Декарта згадує лише побіжно. Утім, вже у третьому підрозділі третього розділу, розкриваючи особливості антропологічного проєкту Постмодерну від неодноразово апелює саме до вчення про суб'єкта Р. Декарта.

5. У дисертації, зокрема, у другому підрозділі першого розділу, дисертант декларує широке використання парадигмального підходу. В цілому він дотримується цієї методологічної позиції, між тим, як свідчить текст дисертації, у дисертації дуже нерівномірно розподілена увага до самовизначення людини у домодерній, модерній та постмодерній парадигмі. Зокрема, дисертант присвячує цілий розділ дослідженню особливостей особистісного самовизначення людини в домодерній парадигмі, натомість висвітленню особливостей становлення та своєрідності модерної і постмодерної антропологічної програми присвячені лиш окремі підрозділи.

Виявлені зауваження та побажання до дисертації не применшують цінності дисертаційного дослідження та не знижують загального наукового рівня, теоретичного та практичного значення результатів роботи, які представлені в публікаціях та авторефераті.

За актуальністю, науковою новизною, достовірністю та практичною цінністю, змістом і оформленням дисертаційна робота Сукеннікова Олексія В'ячеславовича «Особистість як соціокультурний феномен: історико-філософський аналіз», повністю відповідає основним вимогам до наукових

досліджень такого рівня, визначеним пп. 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р., які ставляться до кандидатських дисертацій, а її авторка заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.05 – історія філософії.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри української філософії та культури
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

С. В. Сторожук

*Кінь проф. Сторожук С. В. завідує
Заступник декана проф. Гемін Д. В.
15. IX. 2021 р.*

ЛІСТИС НАС І ДУ
ВЧЕНН СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н. В.
15.09 2021р.

